

Consumer Agreement in the System of Civil Contracts

Halyna Yanovytska

candidate of law sciences, associate professor,

head of Civil and Legal Disciplines Department

Lviv state University of Internal Affairs

Ukraine

The author of the article studies the main problems of concluding a civil and legal agreement with the participation of consumers. We believe that recently there is the growth and emergence of new contractual forms at the consumer market, their enrichment with additional conditions, methods of their conclusion, as well as a combination of various contractual types and kinds. Nowadays, the need to allocate a separate group of contracts with the participation of consumers is due to the fact that during their conclusion it is necessary to note the rights and obligations of the parties with the particular accuracy, as well as to establish the liability for their non-execution or improper performance. The legislator provides the consumer with additional privileges while concluding an agreement. This is due to the lack of professionalism of the latter at the consumer market. The legal concept of protecting the weakness in the contract is both not stipulate in the legislation the doctrinal principles of law, which supplement, develop and strengthen the theoretical and legal principles of humanity and justice, and those specified in the Civil Code of Ukraine: equitableness, fairness and reasonableness.

Special attention has been emphasized on the fact that transactions with consumers' participation form a unified system of contractual relations, have the unity and interrelation in their basis, they also have an internal structure, and are aimed at achieving a common goal. They are united with the term "consumer agreements" in the scientific literature.

Consumer agreement – is not a contract, since the word "consumer" defines it as a kind among others, indicates on a special subject relationship – with the consumer. Consequently, the consumer agreement differs from all other contracts, mainly due to the fact that the consumer is one of its parties.

In the author's opinion, the consumer agreement is admitted as a contract, where one party (seller, manufacturer, executor) undertakes to sell or transfer the products (goods) for temporary possession and use; to perform the work; to provide service to the other party (the consumer) for payment. Attention should be paid to legal doctrine, normative provision and judicial practice. Such a comprehensive study will provide an indisputable proper procedure for the implementation of the terms of the consumer agreement.

Споживчий договір у системі цивільно-правових договорів

Яновицька Галина Богданівна

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

Україна

Постановка проблеми

Одним із найменш захищених суб'єктів приватних відносин є споживач. Впровадження в економіку України ринкових відносин зобов'язало державу визначити правильний механізм захисту порушених прав та інтересів споживачів. Прийнятий 12 травня 1991 року Закон України «Про захист прав споживачів»¹ скерував політику держави у розв'язанні комплексу проблем у сфері захисту прав споживачів. Цей нормативний акт об'єднав норми різних галузей права (цивільного, кримінального, адміністративного) і визначив пріоритет споживача над виробником, продавцем, виконавцем робіт (послуг).

Головним юридичним способом впливу на споживчий ринок, правовою формою співпраці сторін у досягненні їх мети і завдань, є договір з участю

споживачів. В умовах споживчого ринку, ці договори закріплюють форму відносин, реалізуючи яку, споживачі та їх контрагенти забезпечують пересування матеріальних благ на кінцевій стадії виробництва – споживання. Договір за участю споживачів є економіко-правовою конструкцією споживчого ринку, яка стимулює економічний розвиток.

Окремі проблемні питання споживчих договорів досліджувались в працях вітчизняних науковців: Косінова С.А., Осетинської Г. А., Письменної О. П., Рабінович А. В., Ханик-Посполітак Р. Ю та ін.

Метою даної праці є здійснення правового аналізу договірних конструкцій за участю споживачів, виявлення проблемних аспектів та внесення пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

---

¹ Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР – 1991. – № 30

Відносини споживачів у більшості випадків трансформуються у договірні правовідносини, зміст яких визначається місцем, що відводиться договорами у сучасний період.

Доктринальна позиція, щодо договірних і недоговірних зобов'язань за участю споживачів розглядається через вид відносин і характер відповідальності сторін. Договірні відносини мають відносний характер, а недоговірні – абсолютний. У разі невиконання чи неналежного виконання відносного зобов'язання, має місце договірна відповідальність, а, якщо сторони перебували у абсолютних відносинах, – розуміється позадоговірна відповідальність, оскільки порушений саме юридичний обов'язок.

Існування споживчих договірних відносин, їх застосування концептуально диктується диспозитивністю. У широкому сенсі, – це узгодження волі двох і більше сторін, які бажають встановити, змінити або припинити цивільні правовідносини. У вузькому аспекті, договір за участю споживачів служить джерелом цивільно-правових зобов'язань².

На сьогоднішній день, значення договору за участю споживачів є досить актуальним завдяки розширенню його конструкцій (кількості договірних видів).

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів»³ зазначено, що оскільки Закон не визначає певних меж своєї дії, судам слід мати на увазі, що до відносин, які ним регулюються, належать, зокрема, ті, що виникають із договорів купівлі-продажу, майнового найму (в тому числі найму (оренди) жилого приміщення – в частині відносин між наймачем (орендарем) і наймодавцем (орендодавцем), який одночасно є виконавцем комунальних послуг і послуг по ремонту житлового фонду та інженерного обладнання), побутового прокату, безоплатного користування майном, підряду (в тому числі побутового замовлення чи абонементного обслуговування), доручення, перевезення громадян та їх вантажу, комісії, схову, страхування, із договорів про надання фінансово-кредитних послуг для задоволення власних побутових потреб громадян (у тому числі про надання

---

² Дашко А. В. Теоретико-договорное моделирование договорных отношений с участием потребителя: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / А. В. Дашко; РГБ ОД. – М., 2005. – 22с.

³ Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів: Постанова, Пленум Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 5 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96>.

кредитів, відкриття й ведення рахунків, проведення розрахункових операцій, приймання і зберігання цінних паперів, надання консультаційних послуг). Відносини щодо захисту прав споживачів можуть виникати також з актів законодавства або з інших правочинів, які не суперечать Закону.

Останнім часом на споживчому ринку спостерігається зростання кількості окремих договорів за участю споживачів, саме виникнення нових договірних форм, збагачення їх додатковими умовами, способами їх укладення, а також поєднанням всіляких договірних типів і видів.

Договір з участю споживачів, підвладний подвійному правовому впливу, поєднує законодавче і приватне регулювання. У першому випадку забезпечуються гарантії економічної свободи і незалежності сторін, а в другому – мають значення юридичні засоби саморегулювання правовідносин. Приватне регулювання покликане підвищувати результативність законодавчого регулювання.

На сьогоднішній день, вироблено низку принципово різних рівнів гармонізації щодо договірних відносин споживачів: гармонізація в межах правового акта; вертикально-ієрархічна гармонізація законодавства; горизонтальна гармонізація; гармонізація

законодавства щодо договірних відносин споживачів на міжнародному рівні. Ця процедура є однією з основних тенденцій розвитку договірних відносин за участю споживачів у правових системах іноземних держав.

На сьогоднішній день, необхідність виділення окремої групи договорів за участю споживачів обумовлена тим, що під час їх укладення необхідно з особливою ретельністю регламентувати права та обов'язки сторін, а також встановлювати відповідальність за їх невиконання або неналежне виконання.

Надання споживачу додаткових привілеїв під час укладення договору обумовлено його непрофесійністю на споживчому ринку. Правова концепція захисту слабкої сторони в договорі виступає, як не прописані у законодавстві, доктринальні принципи права, що доповнюють, розвивають і посилюють теоретико-правові принципи гуманності і справедливості.

Існуючі сьогодні правочини за участю споживачів утворюють єдину систему договірних зв'язків, що мають у своїй основі єдність і взаємозв'язок, а також володіють внутрішньою структурою, і спрямовані на досягнення спільної мети. У науковій літературі вони об'єднані терміном «споживчі договори».

Проблемам визначення місця того чи іншого договору, у відносно великій і

громадській системі цивільно-правових договорів, завжди приділялася велика увага. Але найбільшу складність цей процес набуває при дослідженні збірного поняття «споживчий договір», тобто поняття, яке включає в себе кілька первинних елементів: такі поняття, як «багатосторонній договір», «договір за участю третіх осіб» і т. д.

Розглядаючи споживчий договір як правовий засіб досягнення соціально значущих результатів, важливо не тільки визначити ступінь адекватності його застосування до відповідних груп суспільних відносин, а й встановити межі свободи суб'єктів подібних договорів, а також у виробленні і узгодженні їхніх умов.

Якщо послідовно і логічно вирішувати завдання систематизації споживчих договорів, то кожній групі, яка об'єднує різні їх типи, має відповідати свій термін, більш широкий за своїм змістом, ніж терміни, використані у внутрішньогруповій систематизації. У даному випадку виникає колізія при визначенні терміна, який зміг би бути використаний, наприклад, коли поняття: «тип» – саме широке за своїм змістом вже вжито для позначення складового елементу групи – споживчих договорів найму.

Якщо споживчий договір розуміти не як окремий тип, а сукупність договорів

з притаманними тільки їм властивостями, то необхідно встановити, у межах загальних норм зобов'язального права, також загальні норми для споживчих договорів.

З іншого боку, термін «споживчий договір» може вживатися в сенсі конкретного споживчого договору, наприклад, роздрібної купівлі-продажу, прокату. Питання про місце конкретного споживчого договору в системі договірних прав проблеми не викликає і, в цьому випадку, він виступає як самостійний юридичний інститут і регламентується самостійно.

В збірному сенсі споживчий договір об'єднує ряд самостійних юридичних інститутів, складаючи щось більше, ніж інститут, хоча і не утворює підгалузі цивільного права. Його буде правильно розглядати як певну договірну модель, існуючу на теоретичному рівні і вхідну в галузь цивільного права, і підгалузі – зобов'язального права.

Що стосується місця споживчого договору в системі цивільно-правових договорів, то необхідно відразу зазначити понятійну відміну внутрішньої системи споживчого договору від його зовнішньої системи, під якою розуміється структурний взаємозв'язок і впорядкована внутрішня будова цивільно-правових договорів, як частина системи цивільного права. Саме такий підхід, який

можна умовно назвати «системний», в дослідженні споживчого договору, як різновиду цивільно-правових договорів, передбачає розгляд його як частини більш широкої системи. Такий аспект дослідження сприяє виявленню не тільки родових, а й спеціальних ознак, що відрізняють споживчий договір від інших елементів – договорів без участі споживачів – загальної системи договорів в цивільному праві.

Формування системи споживчих договорів (як системи певної групи договорів) сприяє вирішенню правотворчих і правозастосовних завдань. В результаті реалізації першої – досягається ефективність механізму правового регулювання, яка, в свою чергу, залежить від того, наскільки вірно виявлені ознаки складу правовідносини, що зумовлюють необхідність відповідного характеру правового регулювання, і наскільки адекватно вони відображені в нормах права. Щодо правозастосування, то правильно кваліфікувати договір, тобто застосувати до нього, на основі виділення системних ознак ті норм права, які призначені для регулювання саме даного договору.

Отже, всі споживчі договори характеризуються загальними ознаками: інтереси сторін протилежні; мета, що переслідується контрагентами, збігається у протилежній спрямованості (один надає

послугу з метою отримання зустрічного задоволення, інший цю послугу споживає; один передає майно з метою отримання грошей, а інший його придбаває і т. д.).

Формування сутності споживчого договору як різновиду логічної форми мислення і основної форми наукового пізнання – процес складний і вимагає достатніх зусиль.

Насамперед, поняття «споживчий договір» необхідно порівняти з іншими цивільно-правовими договорами. За своєю філологічною конструкцією, – це словосполучення з двох слів, в якому головним є слово «договір», а граматично підлеглим – «споживчий».

Споживчий договір, – це не будь-який договір, так як слово «споживчий» визначає його як різновид серед інших, вказуючи на особливий суб'єктний зв'язок, – зі споживачем. Отже, споживчий договір відрізняється від всіх інших договорів, головним чином, тим, що в ньому однією зі сторін є споживач.

Відповідно до положень чинного законодавства (п.22 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів»), споживач, – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для власних особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Тобто не будь-яка

особа визнається споживачем, а тільки фізична, та, що, по-перше, має намір замовити або придбати продукцію (роботи, послуги); по-друге, замовляє, придбаває продукцію (роботи, послуги); по-третє, використовує продукцію (роботи, послуги).

Залежно від моменту укладення споживчий договір є консенсуальним, тобто, який набирає чинності з моменту досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов. Це підтверджується аналізом змісту окремих видів споживчих договорів.

Наприклад, договір споживчого кредиту є укладеним з моменту досягнення згоди щодо усіх істотних умов⁴. Такий же висновок можна зробити і щодо договору про надання правової допомоги (ст. 27 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»)⁵.

До особливостей укладення споживчих договорів відноситься також і те, що більшість з них є публічними договорами та договорами приєднання.

У науковій літературі зазначається, що публічний договір, – це узагальнене поняття цивільно-правових договорів, завдяки яким забезпечуються потреби

широкого кола споживачів у сферах роздрібної торгівлі, перевезення транспортом загального користування, надання послуг зв'язку, медичного, готельного, банківського обслуговування тощо⁶.

У ст. 633 ЦК України публічний договір визначається як такий, в якому одна сторона – підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). Умови цього договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги. Підприємець не має права: надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного договору, якщо інше не встановлено законом; відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). У разі необґрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору він має

⁴ Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016р. // Голос України – 2016 – № 236

⁵ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 (редакція

від 05.01.2017) // Урядовий кур'єр. – 2012 . – № 159.

⁶ Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: [навч. посібник] / Луць В. В. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С.57.

відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою. Умови публічного договору, які суперечать правилам, обов'язковим для сторін при укладенні і виконанні публічного договору, є нікчемними. Отже, публічний договір за участю споживача має наступні ознаки: 1) контрагентом споживача є суб'єкт підприємницької діяльності; 2) останній не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншими; 3) зобов'язаний укласти договір, який першим відгукнувся на пропозицію; 4) у разі порушення вище зазначених норм – відповідатиме за завдані споживачеві збитки.

На думку Г. А. Осетинської, споживчі договори є публічними договорами, на які мають розповсюджуватися, зокрема, положення ст. 633 ЦК України⁷.

Споживчий договір є двостороннім договором, в якому кожна із сторін має права і обов'язки. Він є також оплатним, а його окремі види – строковими. Предмет договору законодавець узагальнює терміном «продукція». Відповідно до 1 ЗУ «Про захист прав» це – будь-який виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляється надається чи виконується для задоволення суспільних потреб.

Стандартна нормативна структура, зобов'язує сторони чітко визначати права та обов'язки і їх дотримуватись, узгодити відповідальність, у разі невиконання або неналежного виконання умов споживчих договорів.

Висновки

Підсумовуючи вище викладене, доцільно зазначити, що споживчий договір, – це цивільно-правова категорія. Споживчим договором визнається договір, у якому одна сторона (продавець, виробник, виконавець) зобов'язується продати або передати продукцію (товар) у тимчасове володіння та користування; виконати роботу; надати послугу другій стороні (споживачу) за оплату.

Його співвідношення з цивільно-правовим договором характеризується як співвідношення загального і особливого, цілого і частини. Під час укладення споживчого договору доцільно враховувати не тільки загальні положення про договір чи окремі види договірних зобов'язань, а і різносторонній характер цих правовідносин. До уваги слід брати правову доктрину, нормативне забезпеченні і судову практику. Таке комплексне дослідження забезпечить

⁷ Осетинська Г. А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук /

Осетинська Ганна Анатоліївна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка – К. 2006. – С.8.

безспірну належну процедуру виконання
умов споживчого договору.